

چالش‌های حقوق رقابت در شرایط شیوع بیماری کرونا^۱

(مقاله علمی-پژوهشی)

ابراهیم رهبری*

چکیده

بروز بیماری همه‌گیر کرونا شرایط اقتصادی خاصی را رقم زده که آثار خود را بر فضای رقابت در بازارها نیز هویدا کرده است. مقاله حاضر می‌کوشد تا نحوه مواجهه حقوق رقابت با مشکلات و چالش‌های رقابتی را در پرتو مصالح عمومی و ضرورت تأمین سلامت عمومی تحلیل کند. در نوشتار حاضر ابعاد توافقات، اعمال یک‌جانبه، تمرکزات، کمک‌های دولتی و مداخلات یک‌جانبه دولت در گستره رقابت، در سایه موقعیت‌های خاصی که بیماری کووید-۱۹ پدید آورده است، از منظر هنجارهای حقوقی رقابتی بررسی می‌شود. این تحقیق نشان می‌دهد که حقوق رقابت ضمن آنکه برای تأمین کارایی اقتصادی در موقعیت بحران انعطاف زیادی به خرج داده، معافیت‌های چشمگیری در نظر می‌گیرد. ولی در بازارهای خاص بهداشتی و مایحتاج ضروری عمومی، نظارت‌های خود را شدت بخشیده است. مقابله با همکاری‌های غیرضروری رقبا به‌ویژه در مقوله مبادله اطلاعات حساس رقابتی، قیمت‌گذاری گزاف محصولات بهداشتی، منع اظهارات همراه‌کننده در مورد داروها یا روش‌های درمانی کرونا، تسهیل ادغام میان بنگاه‌های تحقیق و توسعه فعال در حوزه سلامت، قاعده‌مند کردن کمک‌های دولتی به بنگاه‌های زیان‌دیده از این بحران و تنظیم اصولی مداخلات یک‌جانبه و مستقیم دولت در جریان رقابت، از وظایف مهم حقوق رقابت در برهه ویژه کنونی به شمار می‌آید. باوجود این، نمی‌توان انکار کرد که حقوق رقابت مهبلی مواجهه با همه ابعاد بحران کرونا و برقراری موازنه میان حفظ ارزش‌های رقابت و تداوم‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و تأمین منافع و سلامت عمومی نیست. این موضوع در حقوق ایران که فاقد هرگونه موازینی در این خصوص است، مشهودتر است که بازنگری جدی در قواعد موجود را ایجاب می‌کند.

کلیدواژگان:

حقوق رقابت، بحران اقتصادی، بیماری کرونا، قیمت‌گذاری گزاف، تبانی، کمک‌های دولتی.

۱. این مقاله به سفارش «مرکز ملی تحقیقات حقوق سلامت» نگارش یافته است.

* استادیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.

مقدمه

حقوق رقابت مجموعه موازین ناظر به تعیین و شناسایی، پیش‌گیری و مقابله با اقسام اعمال یک‌جانبه، دوجانبه و چندجانبه محل رقابت و مولد انحصار در بازار است که در راستای منافع عمومی و از طریق وضع و اعمال ضمانت‌اجراهایی خاص، سعی در حفظ نظم طبیعی بازار و تنظیم رفتار بنگاه‌ها با یکدیگر و با مصرف‌کنندگان دارد.

هدف حقوق رقابت حمایت از مصرف‌کنندگان است و در مجاورت آن، به دنبال تقویت کارایی اقتصادی و حمایت از نفس جریان رقابت در میان بنگاه‌ها نیز است.^۱ این وظیفه زمانی سنگین‌تر می‌شود که شرایط بازار به واسطه بروز وقایعی غیرمنتظره تغییر اساسی پیدا می‌کند. بروز بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ از این دست موارد است. بحران کرونا جریان تولید و توزیع را مختل کرده و سرمایه‌گذاری را با خطر عدم ثبات مقرون ساخته است؛ این بیماری خطرناک مشکل نقدینگی برای فعالان بازار به وجود آورده و به‌ویژه بنگاه‌های کوچک و متوسط را در ورطه بحرانی جدی گرفتار کرده است. در چنین فضایی که رقابت از مسیر معمول خود خارج شده و بازار آشفته شده است، حقوق رقابت باید ضمن حفاظت از ارزش‌های بنیادین خود، برای حل معضلات پیش‌آمده نیز چاره‌اندیشی کند. به‌خصوص آنکه موضوع با سلامت عمومی در ارتباط است و برای جلوگیری از اختلال در روند تأمین مایحتاج ضروری و اقلام بهداشتی، حقوق رقابت چاره‌ای جز مداخله جدی در برخی موضوعات یا انعطاف غیرمعمول در قبال بعضی رویه‌ها ندارد. اما حدود و نحوه نظارت حقوق رقابت در این شرایط استثنایی به‌سادگی قابل ترسیم نیست؛ زیرا قواعد در این خصوص تثبیت شده نیستند و برخی مداخلات بر خلاف جریان آزاد تجارت و رقابت است و هرچند جنبه موقتی دارد، به‌طور جدی ارزش‌های حقوق رقابت را به چالش می‌کشد.

در نوشتار حاضر در پنج مبحث مطالب را بررسی می‌کنیم و با واکاوی رهیافت‌های حقوق کشورهای مختلف، موارد انعطاف یا تشدید نظارت حقوق رقابت را در حیطه‌های گوناگون به بحث می‌گذاریم: نخست به تأثیر بحران کرونا بر ارزیابی رقابتی توافقات و اعمال دو یا چندجانبه پرداخته، سپس اعمال یک‌جانبه بنگاه‌ها را از این منظر تحلیل می‌کنیم. در فراز سوم، تمرکزات

۱. غفاری فارسانی، بهنام، *حقوق رقابت و ضمانت‌اجراهای مدنی آن*، تهران: میزان، چاپ اول، ۱۳۹۳، صص. ۸۵-۸۶.

شرکت‌ها را در طی بحران کرونا از زاویه حقوق رقابت بررسی و در قسمت بعدی، موضوع چالشی کمک‌های دولتی به فعالان بازار و نوع مواجهه حقوق رقابت با آن را ارزیابی خواهیم نمود. مبحث پنجم نیز به بررسی مداخله مستقیم دولت‌ها در جریان رقابت، در شرایط بحران کرونا اختصاص دارد.

۱. اعمال دو یا چندجانبه

شایع‌ترین رویه‌های مخل رقابت، نتیجه اعمالی هستند که حاصل همکاری و هم‌سازی دو یا چند بنگاه در قالب‌های مختلف است که از استقلال رقابتی خود چشم پوشیده، با یکدیگر همسو و متحد می‌شوند تا به ضرر دیگران و به سود خود، در بازار اخلاص ایجاد کنند. در حقوق ایران صدر ماده ۴۴ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ نیز «هرگونه تبانی از طریق قرارداد، توافق و یا تفاهم (اعم از کتبی، الکترونیکی، شفاهی و یا عملی) بین اشخاص...» را ممنوع می‌داند. اما پرسش این است که آیا حقوق رقابت در شرایط بحرانی کرونا باید انعطاف نشان داده و معافیت‌هایی برای توافقات بنگاه‌ها در این زمینه قائل شود؟ در رویه گذشته نمونه‌هایی از معافیت از اجرای قواعد رقابتی دیده می‌شود؛ برای مثال در انگلستان در یک برهه زمانی در شرایط کمبود مواد سوختی، مرجع رقابتی به تأمین‌کنندگان اجازه داد تا فعالیت‌های خود را هماهنگ کنند تا بحران سوختی را پشت سر بگذارند.^۱ در این قسمت، نخست به موارد مجاز همکاری بین بنگاه‌های رقیب اشاره کرده و سپس اعمال ممنوع دو یا چندجانبه در شرایط بحران کرونا را مرور می‌کنیم و در قسمت سوم می‌کوشیم تا اصولی را که باید در این زمینه رعایت شوند، تبیین سازیم.

۱.۱. موارد مجاز همکاری و توافق بین رقبا

منافع مربوط به سلامت عمومی، سابقاً هم از سوی مراجع اتحادیه اروپا به عنوان دلیل موجهی برای مداخله یا نرمش حقوق رقابت در برابر توافقات بین رقبا مطرح شده است. در حقیقت همکاری برای تضمین تأمین کالاها و اقلام مورد نیاز در شرایط کرونایی توجیه‌پذیر است و از این رو قواعد معمول حقوق رقابت را باید با انعطاف زیادی اجرا کرد تا طریق مواجهه با

1. American Bar Association, *Competition Laws Outside the United States*, USA: American Bar Association, 2005, p. 25.

مشکلات ناشی از این موقعیت خاص تسهیل شود.^۱ در همین راستا، مراجع رقابتی امریکا با صدور بیانیه‌ای، همکاری بین بنگاه‌ها را در طول بحران مجاز شمردند و شرایط سهل‌تری را برای اعلام نتیجه استعلام بنگاه‌ها در خصوص وضعیت حقوقی همکاری‌های بین رقبا در نظر گرفته‌اند.^۲ برخی تعاملات میان رقبا حتی در شرایط عادی نیز با سختگیری حقوق رقابت مواجه نمی‌شود و در محدوده «معافیت‌های کلی»^۳ و «منطقه امن ضدتراست»^۴ قرار می‌گیرند. بروز شرایط خاص کنونی سبب شده است تا حقوق رقابت کمتر در اعتبار رقابتی اعمال مزبور خدشه وارد کند. برای نمونه «قراردادهای خرید جمعی»^۵ و «قراردادهای تخصصی‌سازی»^۶ که در شرایط معمول نیز واجد درجاتی از کارایی هستند، به بنگاه‌ها کمک می‌کنند تا در طول بحران کرونا دوام بیاورند و از تبعات نامطلوب اقتصادی آن تا حدودی احتراز نمایند.^۷ در شرایط نامساعد حاضر، رفتارهایی نظیر توافقات خرید جمعی به مدد فعالان بازار می‌آید تا اقلام مورد نیاز خود را به صورت جمعی و مشترک خریداری کنند. خرید در حجم بالا باعث صرفه اقتصادی می‌شود و هزینه‌های معاملاتی، انبارداری و نگهداری را هم کاهش می‌دهد که در نهایت این صرفه‌جویی در قیمت کالاها تأثیر مثبت می‌گذارد و منافع مصرف‌کنندگان را نیز تأمین می‌سازد.^۸

در قراردادهای تخصصی‌سازی دو یا چند طرف توافق، مکلف می‌شوند فرایند تولید محصول خاصی را متوقف کنند و به صورت متقابل، اقلام مورد نیاز را از طرف دیگری که تعهد به ساخت و فروش آن کرده است، تهیه نمایند. قراردادهای تخصصی‌سازی واجد این مزیت است که باعث می‌شود بنگاه‌هایی که از امکانات بهتری برخوردارند، به طرز کارا تر و با هزینه‌های کمتر و کیفیت

1. Linklaters firm, **A UK guide to significant commercial and legal issues**, 2020, p. 20; Available at: <https://www.linklaters.com/en/insights/publications/2020/march/covid-19-a-uk-guide-to-significant-commercial-and-legal-issues>.

2. Krohs, Christian et al, **Collaboration among competitors & COVID-19: The impact on EU and national case laws**, 9 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/collaboration-among-competitors-covid-19-the-impact-on-eu-and-national-case-en>.

3. Block exemption.

4. Antitrust safety zone.

5. Joint purchasing agreements.

6. Specialisation agreements.

7. Norton Rose Fulbright Firm, **COVID-19: Implications from an antitrust and competition law perspective**, 2020; Available at: <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/bb6f3c5e/covid-19-implications-from-an-antitrust-and-competition-law-perspective>.

8. Lorenz, Moritz, *An Introduction to EU Competition Law*, UK: Cambridge University Press, 2013, p. 152.

مطلوب‌تر، محصولی را روانه بازار کنند.^۱ در واقع این تحلیل مبتنی بر هزینه- فایده اقتصادی است، بنگاهی که تخصص بیشتری در تولید یک محصول دارد، بهتر است منابع خود را بر آن متمرکز سازد؛ لذا اگرچه این توافق ممکن است به تحدید تولید منجر شود، اصولاً در تنافی با موازین رقابتی قرار نمی‌گیرد؛^۲ در این شرایط خاص چنین توافقاتی باعث تخصیص بهینه منابع تولید می‌شود و به بنگاه‌هایی که درگیر محظورات مختلفی در امر تولیدند، اجازه می‌دهد که تبعات مالی نامطلوب ناشی از بیماری کرونا را کاهش دهند.

فعالیت‌های تحقیق و توسعه مشترک نیز در این شرایط با اقبال بیشتر حقوق رقابت مواجه می‌شود و جنبه‌های منفی رقابتی آن در توقف احتمالی جریان نوآوری نادیده گرفته می‌شود؛ به‌ویژه اگر موجب شود که در اثر این همکاری مشترک، دارو یا واکسن کرونا در زمانی کوتاه‌تر مهیای استفاده عمومی شود.^۳

غلبه بر مشکلات ناشی از بحران کرونا توافق و همکاری مؤثر بین رقبا را می‌طلبد و حقوق رقابت نیز می‌کوشد تا حد ممکن، با سهل‌گیری، این توافقات را به چالش نکشد. همکاری برای تهیه و تجهیز اقلام مورد نیاز از طریق یک سیستم توزیع سریع و کارا نیازمند هماهنگی بین فعالان بازار در خصوص مسائل مختلف، همچون ساعات کاری، فرایند حمل و نقل، ذخیره‌سازی و انبار اقلام غذایی و دارویی ضروری، به اشتراک‌گذاری تسهیلاتی نظیر شبکه‌های ارتباطی، انرژی و امکانات بیمارستان‌هاست. از این‌روست که توافقات بین عمده‌فروشان و خرده‌فروشان برای بهبود شبکه توزیع به‌نحوی که کالاها و اقلام به بهترین وجه در اختیار مصرف‌کننده نهایی قرار بگیرد، تأیید حقوق رقابت را در شرایط متلاطم فعلی بازار به دست می‌آورد.^۴

1. **Specialisation agreement**, 2017; Available at: <http://www.concurrences.com/en/droit-de-la-concurrence/glossary-of-competition-terms/Specialisation-agreement>.

2. Balasubramanyam, V & Togan, S, *Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition: Towards Membership of the EU*, Germany: Springer, 2016, p. 249.

3. Thomas, Christopher et al, **COVID-19 and Competition Law – Companies Must Not Quarantine Competition Law Compliance** - April 2, 2020; Available at: <https://www.competitionpolicyinternational.com/covid-19-and-competition-law-companies-must-not-quarantine-competition-law-compliance/>.

4. Krohs, Christian et al, op.cit, html.

به این ترتیب، باید اذعان داشت که حقوق رقابت در وضعیت بحرانی کنونی انعطاف‌هایی نشان داده و معافیت‌هایی در نظر می‌گیرد که در شرایط عادی معنا و وجهی نداشت.^۱ در ادامه به برخی مصادیق آن اشاره می‌کنیم:

- در حوزهٔ اقلام بهداشتی و دارویی: بخش ضد انحصار وزارت دادگستری امریکا به شرکت‌های دارویی عمده فروش اعلام کرده است که همکاری مشروع آنها به منظور تولید و عرضهٔ هرچه سریع‌تر و کاراتر اقلام بهداشتی را به چالش نمی‌کشد. در آفریقای جنوبی نیز مقرراتی وضع شده که معافیت‌هایی برای صنایع مرتبط با سلامت، به منظور مقابله با کووید-۱۹ در نظر گرفته است. بر این اساس، مبادلهٔ اطلاعات در خصوص ظرفیت تولید محصولات بهداشتی و تخصیص هرچه بهتر مواد اولیه و هماهنگی برای توزیع مناسب آنها، به نحوی که کلیه ملزومات در اختیار عموم قرار بگیرد، نوعی عمل ضد رقابتی محسوب نمی‌شود.^۲
- در صنایع غذایی و مایحتاج روزمره: دولت بریتانیا اخیراً مقرراتی اضطراری در قالب سه دستور ارائه و موازین رقابتی را تعدیل و اصلاح کرده است تا به بنگاه‌های فعال در حوزهٔ خرده‌فروشی در تأمین محصولات مورد نیاز مساعدت کرده باشد. این مقررات همکاری موقت بین بنگاه‌ها در زمینه‌هایی نظیر مبادلهٔ اطلاعات غیرحساس و به اشتراک گذاشتن نیروی انسانی، تسهیلات و امکانات، هماهنگ کردن ساعات کاری، استفادهٔ مشترک از انبارها و وسایل تحویل کالاها را از اجرای قواعد رقابتی معاف می‌کند. با همین نگرش، مرجع رقابتی انگلستان توافق بین دو خرده‌فروش بزرگ بازار را که در حالت معمول ضد رقابتی قلمداد می‌شد، تأیید کرده است. خرده‌فروشان بزرگ مذکور طی مذاکرات به توافقی دست یافتند تا بتوانند با همکاری یکدیگر، به خرید هراس‌گونهٔ مردم در این شرایط پاسخ دهند و مایحتاج روزمرهٔ مردم را تهیه کنند.^۳ مرجع رقابتی آلمان نیز واکنش مشابهی نشان داده و در اجرای

1. Norton Rose Fulbright Firm, op.cit, html.

2. Krohs, Christian et al, op.cit, html.

3. Davis, Alan, **Coronavirus: UK relaxes competition laws for food retailers**, 20 Mar 2020; Available at: <https://www.pinsentmasons.com/out-law/news/coronavirus-uk-competition-laws-food-retailers>; Krohs, Christian et al, op.cit, html.

حقوق رقابت نسبت به توافقات رقبا در عرصه خاص تجاری حساس زنجیره صنایع غذایی نرماش نشان داده است.^۱

- در خدمات حمل و نقل: نروژ برای بخش حمل و نقل کشور نوعی معافیت مشروط سه‌ماهه از اجرای مقررات ضدانحصار مقرر کرده است تا بنگاه‌های فعال در این بازارها، با تعامل و هماهنگی یکدیگر، ارائه خدمات حساس خود را تداوم بخشند تا اطمینان حاصل شود همه افراد کشور به کالاها و خدمات حمل و نقل دسترسی پیدا می‌کنند.^۲
- در سایر عرصه‌های تجاری و صنعتی: مرجع رقابتی فرانسه مساعدت و هماهنگی اتحادیه حرفه‌ای تولیدکنندگان و فروشندگان عینک و لنزهای طبی با اعضای خود، در خصوص مذاکره با موجرین به منظور تعدیل و کاهش اجاره‌بهای واحدهای تجاری را که در اثر کساد کسب‌وکار، با دشواری‌های مالی مواجه شده بودند، نوعی تبانی محسوب نکرد.^۳ مرجع رقابتی استرالیا نیز به اتحادیه معادن این کشور اجازه داد تا با اعضا و شرکتهای معدنی در نیل به یک تفاهم برای حل مشکلات ناشی از بحران مذاکره کند و به یک راهکار مشترک برسد. این نهاد همچنین به شرکتهای تأمین‌کننده بنزین اجازه داد تا با معاضدت یکدیگر، بر مشکلات سوخت‌رسانی در دوره کرونا غلبه کنند. در ایسلند نیز برای آژانس‌های گردشگری که در شرایط فعلی بسیار لطمه دیده‌اند، معافیت‌های رقابتی مقرر شده است.^۴

۱.۲. اعمال دو یا چندجانبه نامشروع رقابتی

وجود شرایط بحرانی کرونا مجوزی برای تظهير اعمالی که در شمار اقدامات نامشروع ذاتی قرار دارند، نیست. مرجع رقابتی فرانسه هرگز بروز بحران یا رکود اقتصادی شدید را توجیهی برای ارتکاب رویه‌های مخل رقابت جدی ندانسته است. در این شرایط، کنشگران بازار نباید روی به اعمالی آورند که در ذیل ماده ۱۰۱ معاهده کارکرد اتحادیه اروپا ممنوع اعلام شده‌اند؛ از جمله مبادله اطلاعات حساس بین رقبا و به‌خصوص به اشتراک گذاردن اطلاعات راجع به قیمت‌ها یا

1. Thomas, Christopher et al, op.cit, html.

2. Norton Rose Fulbright Firm, op.cit, html.

3. Autorité de la concurrence, **COVID-19: l'Autorité éclaire une association professionnelle sur ses possibilités d'action concernant les loyers de ses adhérents Publié le 22 avril 2020**; Available at: <https://www.autoritedelaconcurrence.fr/fr/article/covid-19-lautorite-eclaire-une-association-professionnelle-sur-ses-possibilites-daction>.

4. Krohs, Christian et al, op.cit, html.

تخصیص غیرموجه مشتریان و یا تقسیم بازار و کاهش تولید محصولاتی که برای آنها تقاضای زیادی در بازار وجود دارد.^۱ بر این اساس، مبادله اطلاعات حساس رقابتی که بر نحوه رقابت بعد از پایان بحران یا بر نحوه رقابت در سایر حیطه‌های تجارت تأثیر بگذارد، قابل پذیرش نیست؛ زیرا برای نیل به هدف تفوق بر پیامدهای منفی بحران کرونا، ردوبدل کردن چنین اطلاعاتی نه تنها ضرورت ندارد، بلکه متضمن مخاطراتی جدی برای فضای رقابت است. در مثالی دیگر، مذاکره بین بانک‌ها برای تغییر شرایط بازپرداخت وام‌ها، نباید باعث مبادله اطلاعات حساس بین آنها شود یا اینکه بانک‌ها از این طریق، قدرت معاملی بیشتری پیدا کرده و مشتریان خود را که در اثر بحران کرونا تضعیف شده‌اند، بیش‌ازپیش تحت فشار قرار دهند.^۲ اما مبادله اطلاعاتی که از لحاظ رقابتی چالش‌برانگیز نیستند (مثلاً اطلاعات راجع به پیش‌بینی شرایط آتی بازار و برنامه‌ریزی برای توزیع هرچه بهتر محصولات)، اگر کارایی روشنی در پی داشته باشد، با مانع رقابتی مواجه نیست.^۳

مصدق دیگری که قابل بحث است، «کارتل‌های در شرایط بحران»^۴ هستند. بسیاری از مراجع رقابتی اروپایی در همان ابتدا اعلام کردند که به دقت بازار محصولات ویژه را زیر نظر دارند و اگرچه حقوق رقابت در این برهه زمانی خاص از خود نرمش نشان می‌دهد تا کارکرد مناسب و سریع زنجیره تولید و توزیع را تسهیل کند، در خصوص کارتلهایی که در شرایط بحران شکل می‌گیرند، مسامحه به خرج نخواهد داد.^۵ در چنین کارتلهایی رقبا در میان خودشان توافق می‌کنند که چگونه اثر بحران را بر کسب و کارشان محدود و مدیریت نمایند تا از طوفان ناملازمات اقتصادی جان سالم به در ببرند؛ اگر بنگاه‌ها در این زمینه از حدود متعارف خارج شود و تبنای آنها تبعات منفی بر کل جریان رقابت در بازار و شرایط مصرف‌کنندگان بر جای بگذارد، حقوق رقابت واکنش جدی نشان خواهد داد.^۶ برای مثال، اگر رقبا توافق کنند تا قیمت‌های یکدیگر را نشکنند یا بر نحوه کاهش ظرفیت اضافی تولید خود توافق نمایند، حقوق رقابت آن را اقدامی معتبر نمی‌انگارد.^۷

1. Thomas, Christopher et al, op.cit, html.

2. Norton Rose Fulbright Firm, op.cit, html.

3. Thomas, Christopher et al, op.cit, html.

4. Crisis cartels.

5. Ibid.

6. Jones, Alison & Sufrin, Brenda, *EU Competition Law: Text, Cases, and Materials*, UK: Oxford University Press, 2011, p. 817.

7. Norton Rose Fulbright Firm, op.cit, html.

در یک نمونه عملی قابل اشاره مرجع رقابتی لیتوانی، تباری بین فدراسیون بسکتبال این کشور با باشگاه‌های بسکتبال، به منظور کاهش دستمزد بازیکنان شاغل در لیگ این کشور را که پیرو مبادله اطلاعات حساس و محرمانه در این زمینه صورت گرفت، نوعی رفتار ضد رقابتی قلمداد کرد که بروز وقایعی چون شیوع ویروس کرونا نمی‌تواند آن را توجیه سازد.^۱

در حقوق ایران نیز می‌توان به بندهای ۱ و ۲ و ۶ ماده ۴۴ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ استناد جست که تباری برای تثبیت قیمت، تحدید تولید محصولات و تقسیم بازارها و مشتریان را ضد رقابتی شمرده است.

۱.۳. اصول رقابتی ناظر به ارزیابی توافقات در بحران کرونا

در بررسی مشروعیت اعمال دو یا چندجانبه باید اصولی را مد نظر قرار داد:

- توافق و همکاری بین رقبا باید واجد کارایی کافی باشد تا حقوق رقابت علی‌رغم محدود شدن رقابت، بدان مشروعیت بخشد؛ یا چنین توافقاتی یک هدف مطلوب رقابتی را محقق کند که یک بنگاه به تنهایی نمی‌توانست بدان نائل شود. بنابراین فعالان بازار خود در ابتدا باید بررسی نمایند که طرق جایگزین کارسازی برای نیل به این مقاصد غیر از همکاری بین رقبا وجود دارد یا خیر و در صورت فقدان راهکارهای دیگر، با یکدیگر هم‌جهت شوند.
- همکاری بین رقبا باید محدود به چارچوبی مشخص و از پیش تعیین‌شده باشد که متعارفاً برای نیل به این اهداف ضروری باشد. خروج از این قلمرو حتی در شرایط بحرانی فعلی، حقوق رقابت را وادار به واکنش می‌کند.
- همکاری باید به لحاظ زمانی و جغرافیایی موقت و محدود باشد. مثلاً محدود به دوران شیوع چشمگیر بیماری کووید-۱۹ باشد. به این ترتیب، اگر به هر دلیل آثار کرونا فروکش کند، دیگر وجهی برای مسامحه حقوق رقابت با چنین اعمالی وجود نخواهد داشت.

1. Lithuanian Competition Authority, **Konkurencijos Taryba Launches Investigation into Suspected Anti-Competitive Agreement among Lithuanian Basketball League and Basketball Clubs**, Press release, 14 April 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/news-issues/preview/the-lithuanian-competition-authority-opens-investigation-into-suspected>.

- نهادهای رقابتی باید نظارت مستمر کنند، شرایطی که موجب صدور معافیت‌ها یا اعمال انعطاف‌ها شده است، تغییر نیافته باشد و کماکان برای نیل به اهداف، به‌خصوص تضمین سلامت عمومی، تداوم معافیت‌ها ضروری بنماید. معمولاً شرایط اقتصادی در طول بحران به طور فزاینده و سریعی در حال تغییر است؛ از این رو حقوق رقابت نیز باید خود را همگام با تحولات کند. اما آنچه اهمیت دارد، این است که هر نوع همکاری بین رقبا باید به دقت و طی اوضاع و حال خاص هر قضیه، بررسی و رصد شود و اگر اقدامی از منظر استانداردهای حقوق رقابت نامناسب ارزیابی شد، بلادرنگ محدود یا متوقف گردد.
- توجهات مربوط به ضرورت همکاری و مقاصد سودمند آن، از قبل باید مدلل و اعلام شود تا نهادهای مسئول در جریان امر قرار بگیرند یا اینکه نهادهای رقابتی از پیش، خود در این خصوص مجوزهایی را طی دستورالعمل‌ها یا بیانیه‌هایی عمومی مقرر داشته باشند تا همه فعالان بازار تکلیف خود را در شرایط متلاطم بازار بدانند.^۱

۲. اعمال یک‌جانبه و سوءاستفاده از موقعیت مسلط

منظور از آن، اعمالی است که از سوی یک بنگاه، به طور آزادانه، مستقل و یک‌سویه و بدون همراهی سایر فعالان انجام می‌شود و در رقابت اثرگذار است.^۲ هنگامی اقدام یک‌جانبه وصف انحصارگرایانه پیدا می‌کند که نتیجه اجرای قدرت بازاری چشمگیر یا سوءاستفاده از موقعیت مسلط باشد و بنابراین اقدامات یک‌جانبه از سوی واحدی که فاقد نفوذ و قدرت بازار است، عوارض قابل توجهی بر فضای رقابتی ندارد.^۳ در ماده ۴۵ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی به مواردی از این دست اقدامات اشاره شده است.

مراجع قانونی در مقابله با سوءاستفاده از موقعیت جدیدی که حاصل شیوع این بیماری ناشناخته است، تردیدی به خود راه نمی‌دهند و به‌خصوص بازار محصولات پرتقاضا، نظیر اقلام

1. Norton Rose Fulbright Firm, op.cit, html. Thomas, Christopher et al, op.cit, html.

۲. غفاری فارسانی، پیشین، ص. ۱۱۸.

3. Moritz, Lorenz, *An Introduction to EU Competition Law*, UK: Cambridge University Press, 2013, p. 44.

بهداشتی و دارویی و غذایی را به شدت تحت نظارت قرار داده‌اند.^۱ در این حوزه از حقوق رقابت با ملاحظات قیمتی و غیر قیمتی مواجهیم که به تشریح آنها می‌پردازیم.

۲.۱. ملاحظات قیمتی

رویه رقابتی آمریکا بر این انگاره استوار است که بنگاه‌ها در بازار رقابتی در تعیین قیمت محصولات خود آزادند؛ به‌خصوص در حیطه‌هایی که مربوط به نوآوری باشد، این انگاره تشدید می‌شود.^۲ در حقوق رقابت اتحادیه اروپا، تعیین بهای گزاف، برعکس رویکرد ایالات متحده، ممکن است با مقررات رقابتی همسو نباشد و در شرایط استثنایی، از مصادیق سوءاستفاده از موقعیت مسلط انگاشته شود.^۳ بند (الف) ماده ۱۰۲ معاهده کارکرد اتحادیه اروپا به وضوح، بنگاه‌های مسلط را از تحمیل قیمت‌های خرید یا فروش منع کرده است.

در شرایط آشفته کنونی، قیمت‌گذاری گزاف برای برخی اقلام به‌خصوص محصولات بهداشتی، حساسیت‌های رقابتی زیادی ایجاد می‌کند؛ درحالی‌که ضروری است اطمینان حاصل شود اقلامی نظیر ماسک و مواد ضدعفونی‌کننده در دسترس همگان قرار بگیرد. بنابراین، مراجع رقابتی تردیدی در مقابله با شرکت‌هایی که از این وضعیت سوءاستفاده می‌کنند، به خود راه نمی‌دهند.^۴ اگرچه در قوانین فدرال آمریکا قیمت‌گذاری گزاف فی‌نفسه ضد رقابتی محسوب نمی‌شود، در برهه حساس کنونی، رئیس‌جمهور این کشور هم با صدور یک فرمان اجرایی، افزایش بی‌رویه و گزاف قیمت کالاهای مذکور را منع کرده است. مراجع رقابتی آمریکا نیز تأکید کرده‌اند که تعیین قیمت‌های گزاف احتمالی را در طول بحران کرونا زیر نظر دارند. دادستان‌های ایالات آمریکا نیز اعلام داشته‌اند که فعالیت عرضه‌کنندگان بزرگ برخط محصولات مرتبط با سلامتی، همچون آمازون را به‌طور جدی پایش می‌کنند تا قیمت‌گذاری گزاف رخ ندهد. مرجع رقابتی فرانسه نیز اعلام کرده است که نظارت دقیق بر بهای فروش اقلام خاص بهداشتی

1. Norton Rose Fulbright Firm, op.cit, html.

2. Zimmer, Daniel, *The Goals of Competition Law*, Germany: Edward Elgar Publishing, 2012, pp. 371-72.

3. Katsoulacos, Yannis & Jenny, Frederick, *Excessive Pricing and Competition Law Enforcement*, Switzerland: Springer, 2018, p. 31.

4. ECN, **Joint statement by the European Competition Network (ECN) on application of competition law during the Corona crisis**, 2020; Available at: https://ec.europa.eu/competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf.

به‌خصوص در خریدوفروش‌های اینترنتی اعمال می‌کند.^۱ مسئولان رقابتی ایتالیا نیز رویکرد مشابهی در پیش گرفته‌اند.^۲

در خارج از عرصهٔ اقلام بهداشتی و دارویی نیز مراجع رقابتی با سوءاستفاده از موقعیت مسلط مقابله می‌کنند؛ مرجع رقابتی ترکیه اعلام کرده است که در برابر قیمت‌گذاری گزاف در همهٔ حوزه‌ها در طول بحران کرونا شدت عمل بیشتری در مقایسه با شرایط معمول به خرج خواهد داد.^۳ مسئولان رقابتی هلند نیز بنگاه‌های دارای موقعیت مسلط را از قیمت‌گذاری گزاف بر حذر داشته‌اند.^۴ نهاد رقابتی اکراین نیز به شرکت‌های هواپیمایی اخطار داده است که از موقعیت سوءاستفاده نکنند و بهای بلیت‌ها را برای مسافرت‌های ضروری افزایش ندهند.^۵

در حقوق ایران، قسمت ۲ بند (ط) ماده ۴۵ ق.ا.س.ک.ا به قیمت‌گذاری گزاف اشاره دارد که به موجب آن «تحمیل شرایط قراردادی غیرمنصفانه» در صورتی که منجر به اخلاف در رقابت شود،

1. Taylor, Ashly et al, **The US State Attorneys General from 33 States and Territories, led by Pennsylvania, Connecticut, New Mexico, and Vermont urge online marketplaces to more rigorously monitor price gouging practices by online sellers using their services (Amazon / Facebook / Ebay / Walmart / Craigslist)**, 25 mars 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-us-state-attorneys-general-from-33-states-led-by-pennsylvania-ag-shapiro>; Cary, George et al, **Exploitative abuse: price gouging & COVID-19: The cases pursued by EU and national competition authorities**, 30 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/en/exploitative-abuses-price-gouging-covid-19-the-cases-pursued-by-eu-and-national-ens>.
2. Italian Competition Authority, **The Italian Competition Authority investigates online sales platforms for excessive pricing of hand sanitizers and respiratory protection masks in the face of COVID-19 outbreak in the country**, 27 Feb 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-italian-competition-authority-investigates-online-sales-platforms-for>.
3. Gürkaynak, Gönenç et al, **The Turkish Competition Authority makes a statement as to the developments in the prices in the food market during the COVID-19 outbreak**, 23 mars 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-turkish-competition-authority-announces-zero-tolerance-policy-against>.
4. Netherlands Competition Authority, **The Dutch Competition Authority reminds businesses to maintain compliance during the COVID-19 outbreak, including dominant companies avoiding excessive prices and all companies avoiding price fixing**, 18 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-dutch-competition-authority-reminds-businesses-to-maintain-compliance>.
5. Usova, Anastasia, **The Ukrainian Competition Authority issues recommendations to pharmacies and retailers against excessive prices for masks, examines price hikes for airline tickets, and monitors prices for disinfectants and consumption basket products**, 13 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-ukrainian-competition-authority-issues-recommendations-to-pharmacies-and>.

ممنوع خواهد بود. همچنین به موجب فراز ۱ بند (ط) همان ماده، سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط با تعیین، حفظ و یا تغییر قیمت یک کالا یا خدمت به صورتی غیرمتعارف نیز رقم می‌خورد. در حقوق اتحادیه اروپا برخی اعمال در حیطه قیمت‌گذاری که مشکوک به نقض مقررات رقابتی قلمداد می‌شود، در وضعیت فعلی مجاز به شمار آمده، مقررات در شرایط فعلی به تولیدکنندگان اجازه می‌دهد تا برای محصولاتشان که توسط توزیع‌کنندگان عرضه می‌شود، سقف قیمتی تعیین کنند؛ چراکه این تمهید مانع از وضع قیمت‌های غیرمتعارف و غیرعادلانه برای محصولات پرطرفدار می‌شود.^۱ در بلغارستان همین دیدگاه اتخاذ شده، ولی تأکید شده است که چنین رویه‌ای نباید به تثبیت قیمت خرده‌فروشی منجر شود و رقابت در یک بازار خاص را به طور کلی زائل سازد.^۲

۲.۲. ملاحظات غیر قیمتی

در حقوق کشورهای زیادی تصریح شده است که استعمار مشتریان در شرایط بحرانی کرونا با واکنش قاطع نهادهای رقابتی مواجه می‌شود. یکی از مهم‌ترین نوع از این اقدامات، اظهارات فریبکارانه در خصوص روش‌ها یا داروهای پیشگیرانه یا درمان‌کننده بیماری کروناست. در چین بنگاه‌ها از ساخت و انتشار اطلاعات جعلی در مورد ارقام بهداشتی به منظور بالا بردن قیمت یا پر ارزش جلوه دادن آنها به‌طور جدی منع شده و تاکنون ۴۵۰۰ شرکت به دلیل ارتكابی اعمالی از این دست، تحت بازرسی و تحقیق قرار گرفته و برخی نیز جریمه شده‌اند.^۳ مرجع رقابتی کانادا اعلام کرده است که در شرایط کرونایی، با اقدامات خدعه‌آمیز تجاری بنگاه‌ها و با هرگونه ادعای غیرواقعی در خصوص اثرگذاری بعضی داروها یا روش‌های درمان این بیماری مقابله می‌کند.^۴ مرجع رقابتی ایتالیا نیز تحقیقاتی را در خصوص تبلیغات گمراه‌کننده در مورد محصولات یا داروهای اثرگذار بر کرونا صورت داده و در همین زمینه دو شرکت را که ادعای ساخت

1. ECN, op.cit, html.

2. Radlova, Nevena & Tanova, Anna, **Application of Bulgarian competition law during the coronavirus crisis**, 26.03.2020; Available at: <https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2020/03/application-of-bulgarian-competition-law-during-the-coronavirus-crisis>.

3. Linklaters firm, op.cit, p. 19.

4. **Statement from the Commissioner of Competition regarding enforcement during the COVID-19 coronavirus situation**, March 20, 2020; Available at: <https://www.canada.ca/en/competition-bureau/news/2020/03/statement-from-the-commissioner-of-competition-regarding-enforcement-during-the-covid-19-coronavirus-situation.html>.

محصولات مانع از شیوع کرونا داشته‌اند، مورد بازخواست قرار داده است.^۱ مراجع رقابتی امریکا با فریبکاری مرتبط با کرونا برخورد قانونی می‌کنند و طی بیانیه‌ای به شرکت‌ها در خصوص نقض قوانین ضد انحصار در این زمینه هشدار داده‌اند.^۲ کمیسیون فدرال تجارت به عنوان یکی از مراجع رقابتی امریکا به مقابله با شرکت‌هایی پرداخته است که ادعاهای بلاوجهی در خصوص داروهای اثرگذار در درمان کرونا مطرح ساخته‌اند.^۳ سبب ممنوعیت رقابتی این دست اظهارات گمراه‌کننده این است که احتمال دارد شرایط رقابت را به سود یک بنگاه تغییر دهد و موجب بالا رفتن ارزش سهام شرکت در اثر ادعای ساخت داروی کرونا شود؛ درحالی‌که این‌گونه پیشی گرفتن از رقیب از منظر حقوق رقابت نامشروع است. در حقوق ایران برای محکومیت رقابتی اعمالی از این نوع، می‌توان به قسمت ۱ بند (ه) ماده ۴۵ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی اشاره کرد که اظهارات گمراه‌کننده در مورد کیفیت و وصف کالاها را ممنوع انگاشته است.

برخی از اعمال، نظیر عدم عرضه گسترده و احتکار اقلام مورد نیاز مردم و داروها که به جریان رقابت در شرایط بحران لطمه می‌زند، دخالت جدی حقوق رقابت را می‌طلبد. در حقوق ایران قسمت ۳ بند (الف) ماده ۴۵ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی ذخیره کالا یا امتناع از فروش آن، به‌نحوی که این ذخیره‌سازی، اقدام یا امتناع به بالا رفتن ساختگی قیمت کالا یا خدمت در بازار بینجامد، را ضد رقابتی دانسته است. اگر چه نهادهایی نظیر سازمان تعزیرات حکومتی و مراجع قضایی نیز در این دست مناقشات مداخله می‌کنند.

یکی دیگر از مصادیق این دست رفتارهای استثماری، با هم فروشی است. «ترتیبات پیوندی»^۴ هنگامی محقق می‌شود که یک بنگاه از طریق الزامات قراردادی یا فنی، فروش کالا را مشروط به خرید و دریافت محصولات دیگری می‌کند؛ درحالی‌که در غیاب چنین اجباری، شاید

1. Italian Competition Authority, **The Italian Competition Authority launches an investigation and opens sub-proceedings for potentially ordering interim measures against two companies providing products for the prevention of contagion COVID-19 to consumers resident in Europe (ContextLogic / Wish)** 31 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-italian-competition-authority-launches-an-investigation-and-opens-sub>.

2. **Statement from FTC Chairman Joe Simons Regarding Consumer Protection**, March 26, 2020; Available at: https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/1569773/final_chairman_covid_statement_3262020.pdf.

3. Veel, Paul, **Canada: Competition Law In The Time Of Coronavirus**, 30 March 2020; Available at: <https://www.mondaq.com/canada/Anti-trustCompetition-Law/908988/Competition-Law-In-The-Time-Of-Coronavirus>.

4. Tying arrangements.

بنگاه خریدار، علاقه‌ای به دریافت محصولات پیوندشده نداشت.^۱ گاهی در عمل، فروش عمدهٔ اقلام بهداشتی نظیر ژل و مواد ضدعفونی‌کننده، ماسک یا الکل طبی ممکن است مشروط به خرید محصولات دیگری شود؛ درحالی‌که اقلام پیوندی چه‌بسا مورد نیاز بنگاه‌ها یا افراد نباشد. این رویه نوعی با هم فروشی و از نظر رقابتی مصداق سوءاستفاده از موقعیت مسلط و مطرود است. در حقوق ایران بند ۵ ماده ۴۴ و فراز ۱ بند (و) ماده ۴۵ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ اشعار می‌دارند که منوط کردن فروش یک کالا یا خدمت به خرید کالا یا خدمت دیگر که به لحاظ عرفی پیوندی با یکدیگر ندارند، از نظر رقابتی ممنوع است.

۳. تمرکزات بنگاه‌ها

تمرکزات شامل ادغام و تملک می‌شود. ادغام در هم آمیختن دو یا چند بنگاه مستقل با یکدیگر است؛ به‌گونه‌ای که حداقل یکی از آنها استقلال خود را طی این فرایند از دست داده، در مجموعهٔ جدیدی به فعالیت تجاری ادامه دهد.^۲ تملک به معنای تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم و خرید کل سهام (تصاحب)، حق رأی، دارایی‌ها یا اعمال کنترل بر مدیریت و اموال یک بنگاه است.^۳ در حقوق ضد انحصار آمریکا، معیار اصلی برآورد وصف رقابتی تمرکزات، کاهش چشمگیر رقابت به واسطهٔ این عمل است. به دیگر سخن، احتمال معقولی برود که ادغام سبب تنزل اساسی سطح رقابت می‌گردد.^۴ در حقوق اتحادیهٔ اروپا، معیار کلی بررسی مخل رقابت بودن ادغام، ممانعت عمده از رقابت مؤثر است؛ به‌خصوص اگر حاصل آن، ظهور یک بنگاه مسلط جدید

1. Bagley, Constance, *Managers and the Legal Environment*, USA: Cengage Learning, 2015. p. 485.

2. Schade, Vincent, *Successful Management of Mergers & Acquisitions: Development of a Synergy Tracking Tool for the Post Merger Integration*, Germany: Anchor Academic Publishing, 2014. p. 4.

۳. حقیقت جو، مهدی، «توسعه خارجی شرکت‌های تجاری در چارچوب قواعد کنترلی حقوق رقابت (مطالعه تطبیقی در حقوق ایالات متحده آمریکا، انگلستان و ایران)»، رساله دکتری، رشته حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات. ص. ۱۲۷؛

Khan, M, (2013), *Financial Services*, India:

Tata McGraw-Hill Education, 2013, p. 15.27.

4. Markovits, Richard, *Economics and the Interpretation and Application of U.S. and E.U. Antitrust Law*, Vol. 1, Germany: Springer Science & Business Media, 2014, p. 43.

باشد.^۱ پس از تبیین مفهوم تمرکزات به موارد مجاز و ممنوع تمرکزات در دوره بحران کرونا اشاره می‌کنیم.

۳.۱. موارد مجاز تمرکزات

در شرایط فعلی که دستیابی هرچه سریع‌تر به واکسن یا داروی بیماری کووید-۱۹ ضرورت زیادی دارد، اهمیت شتاب گرفتن فعالیت‌های تحقیق و توسعه بیشتر نمایان شده است. برخی ادغام‌های مرتبط با فعالیت‌های تحقیق و توسعه، در مقایسه با سایر ادغام‌ها، واجد کارایی افزون‌تری هستند. این نوع تمرکز می‌تواند باعث یکپارچه‌سازی فعالیت‌های پژوهشی و حذف پروژه‌های تکراری یا موازی شده و خطر سرمایه‌گذاری برای تولید نوآوری‌ها و هزینه‌های مربوط را کاهش دهد. از طریق مشارکت، دامنه کارهای تحقیقاتی گسترده‌تر یا دستیابی به نتایج تسریع می‌شود.^۲ به این ترتیب، ائتلاف بین مراکز تحقیق و توسعه و همسو شدن به هدف یافتن دارو یا واکسن یا روش درمانی برای بیماری کرونا، با استقبال و نرمش حقوق رقابت مواجه می‌گردد. همچنین در شرایط متلاطم کنونی، تقویت زنجیره تولید و توزیع در نتیجه ادغام میان شرکت‌ها، در راستای منافع عمومی محسوب می‌شود و اگرچه از مطلوبات حقوق رقابت فاصله می‌گیرد، توجیهات مرتبط با کارایی، سوبه میزان را به سمت اعتبار رقابتی آنها سنگین می‌کند. برای نمونه، مرجع رقابتی انگلستان ادغام بین دو بنگاه فعال در عرصه سفارش آنلاین و تحویل غذا با ارزشی حدود ۶ میلیارد پوند را تأیید کرد؛ بالاینکه تصور ابتدایی این بود که یکی از بنگاه‌های طرف ادغام که فعالیت رقابتی مستقل در انگلستان را از سال ۲۰۱۶ متوقف کرده بود، می‌توانست با ورود به بازار انگلستان، به عنوان رقیب با بنگاه دیگر فضای رقابت را بهبود بخشد؛ ولی به باور نهاد رقابتی، با توجه به شرایط کرونایی که لزوم فروش آنلاین را بیشتر عیان ساخته است، این ادغام منافع چشمگیری در بر دارد. در واقع به دنبال ادغام، بنگاه کارایی بیشتری پیدا می‌کند و خدمات بهتر و سریع‌تر به همراه تخفیفات بیشتر به مشتریان ارائه می‌شود؛ به نحوی که آنها را ترغیب می‌کند تا برای حفظ سلامتی خود در منزل بمانند و ملزومات خود را به طریق سهل‌تری تهیه

1. Kokkoris, Ioannis & Lianos, Ioannis, *The Reform of EC Competition Law: New Challenges*, Netherlands: Kluwer Law International, 2014, p. 240.

2. Sokol, Daniel, & Fishkin, James, Daniel, **Antitrust Merger Efficiencies in the Shadow of the Law Daniel**, *Vanderbilt Law Review En Banc*, Vol. 64, 2011, p. 56.

کنند. به علاوه تصریح شد، به نظر نمی‌رسد که ادغام میان بنگاه‌های مزبور با توجه به شرایط بازار، بر تمرکز موجود بیفزاید و لطمه‌چندانی به فضای رقابت بزند.^۱

کارایی دیگر ادغام‌ها در شرایط فعلی به توانایی این تمهید برای نجات شرکت‌ها بازمی‌گردد. به مدد تمرکزات سازمان‌دهی دوباره شرکت‌هایی که در شرف ورشکستگی هستند یا با مشکلات دیگری دست‌وپنجه نرم می‌کنند، تسهیل می‌شود.^۲ در پی بروز بحران اقتصادی ناشی از کرونا، برخی شرکت‌ها در شرف ورشکستگی قرار گرفته‌اند و راه نجات آنها برای گذر از بحران، در ادغام با بنگاه‌های دیگر نهفته است.^۳ در حقوق ایران نیز تبصره ۱ ماده ۴۸ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ اشاره دارد که اگر پیشگیری از توقف فعالیت شرکت‌ها جز از طریق ادغام امکان‌پذیر نباشد، هر چند ادغام منجر به تمرکز شدید یا ایجاد بنگاه کنترل‌کننده در بازار شود و رقابت را محدود کند، ضد رقابتی انگاشته نمی‌شود.

شایان ذکر است، بروز شرایط خاص کنونی سبب شده است تا در فرایندهای شکلی و رسیدگی به تمرکزات نیز تغییرات و تعدیلاتی صورت گیرد. در رهیافت جدید مرجع رقابتی انگلستان در خصوص ادغام‌ها تأکید شده است که با توجه به شرایط موجود و دورکاری، مواعد استعلام در خصوص وضعیت رقابتی تمرکزات تمدید شده است. اگرچه تصریح شده است که در ارزیابی رقابتی ادغام‌ها اصول بنیادین کماکان با قوت اجرا می‌شوند و انعطافی در این زمینه وجود نخواهد داشت.^۴ مرجع رقابتی اکوادور نیز تشریفات و مقررات جدیدی در ارزیابی ادغام‌ها در وضعیت شیوع این ویروس ناشناخته مقرر کرده است.^۵

1. British Competition Authority - CMA, **The UK Competition Authority clears merger between 2 online food delivery undertakings ahead of the statutory deadline for decision despite COVID-19 pandemic (Just Eat / Takeaway.com)**, 23 april 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/the-uk-competition-authority-clears-merger-between-2-online-food-delivery>.

۲. غفاری فارسانی، پیشین، صص. ۳۸۹ و ۴۰۰.

3. Norton Rose Fulbright Firm, op.cit, html.

4. **Guidance Merger assessments during the Coronavirus (COVID-19) pandemic**, 22 April 2020; Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/merger-assessments-during-the-coronavirus-covid-19-pandemic/merger-assessments-during-the-coronavirus-covid-19-pandemic>.

5. Puente, Andres, **The Ecuadorian Competition Authority publishes new merger review procedure due to COVID-19 crisis**, 20 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-ecuadorian-competition-authority-publishes-new-merger-review-procedure-due>.

۳.۲. عدم امکان استناد به شرایط کرونایی به عنوان دلیل موجه تمرکز

اگرچه با بروز بیماری فراگیر شرایط بازار آشفته شده است، این امر بدین معنا نیست که قواعد بنیادین ناظر به ارزیابی رقابتی تمرکز را باید کنار گذاشت. به این ترتیب، در هر موقعیتی که ادغامی باعث تمرکز شدید در بازار شده یا سبب افزایش غیرمعارف و شدید قیمت‌ها شود (مواد ۴۷ و ۴۸ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴) و اصل رقابت را به حاشیه براند، مراجع رقابتی به بهانه نیل به کارایی در شرایط بحران، به تأیید آن نمی‌پردازند. به ویژه آنکه در بسیاری موارد میان منفعت ادعایی ناشی از غلبه بر تبعات منفی کرونا و تمرکز، پیوندی مشاهده نمی‌شود. در ادامه، به بیان مصادیقی چند از مواجهه عملی برخی مراجع رقابتی با این موضوعات می‌پردازیم:

- مرجع رقابتی انگلستان تملک یک شرکت ارائه‌دهنده خدمات نرم‌افزاری رزرو بلیط هواپیما توسط رقیب را حتی در شرایط فعلی که این صنعت در حال افول جدی است، مورد تأیید قرار نداد. زیرا در نظر این مرجع، یکی شدن دو بنگاه رقیب که استقلال عمل آنها می‌تواند خدمات نوآورانه و با کیفیت بهتری برای مشتریان فراهم کند، احتمالاً در اثر این تملک لطمه جدی خواهد دید.^۱
- نهاد فوق‌الذکر ادغام بین دو شرکت دارنده بیمارستان‌های خصوصی را به دلیل ملاحظات مربوط به سلامت عمومی به چالش کشیده است؛ زیرا این تمرکز باعث کاهش رقابت بین بیمارستان‌های خصوصی در نقاط معینی از انگلستان می‌شود؛ در حالی که در این شهرها بیمارستان‌های خصوصی معدودی فعال‌اند و نتیجه این ادغام، زائل شدن رقابت است که در شرایط بحرانی موجود قابل پذیرش نیست؛ زیرا چه بسا در تعاقب ادغام، خدمات پزشکی گران‌تر شود یا کیفیت خدمات تنزل یابد.^۲

1. UK Competition Authority, **The UK Competition Authority blocks merger between online airline booking providers despite their sector being significantly impacted by the COVID-19 outbreak (Sabre / Farelogix)**, 9 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-uk-competition-authority-blocks-merger-between-online-airline-booking>.

2. UK Competition Authority, **The UK Competition Authority states that a private hospital merger will be cleared if it can address local competition concerns, and recognizes the difficulty faced by merging parties due to the COVID-19 pandemic (Circle Health / BMI Healthcare)**, 8 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-uk-competition-authority-states-that-a-private-hospital-merger-will-be>.

- در پرونده تملک یک شرکت ساختمان‌سازی توسط بنگاه مشابه دیگر، اگرچه صنعت مزبور درگیر رکود جدی به خاطر ویروس کروناست، به اعتقاد مرجع رقابتی انگلستان، این عمل باعث می‌شود در حوزه تولید فوم‌های ساختمانی با مقاومت بالا، رقابت به‌طور جدی لطمه ببیند و بحران فعلی نیز نمی‌تواند مشروعیت رقابتی چنین تملکی را توجیه سازد.^۱

موضوع شایان ذکر دیگر این است که وضعیت خاص فعلی، مجال را برای برخی بنگاه‌های فرصت‌طلب فراهم کرده است تا شرکت‌های فعال در حوزه صنایع بهداشتی و دارویی یا شرکت‌هایی را که وضعیت اقتصادی نابسامانی دارند، به بهایی ناچیز تملک کنند؛ لذا دولت‌ها با وضع مقرراتی مانع از تصاحب چنین شرکت‌هایی شده‌اند. برای مثال، دولت اسپانیا با تغییر در قوانین سرمایه‌گذاری، ادغام یا تملک شرکت‌های فعال در حوزه سلامت عمومی توسط سرمایه‌گذاران خارجی را در برهه حساس کرونا به طور چشمگیری محدود کرده است.^۲ همچنین، برخی مقامات اتحادیه اروپا در خصوص نقش شرکت‌های چینی در تصاحب بنگاه‌های اروپایی که در اثر بحران کرونا از رقم افتاده و ارزش سهام آنها به شدت افت کرده است، هشدار داده و خواستار ممنوعیت موقت تملک آنها شده‌اند.^۳

۴. کمک‌های دولتی

در حقوق رقابت، اعطای هرگونه کمک و تسهیلات و یارانه از سوی دولت‌ها به بنگاه‌های متبوعشان ممنوع است؛ زیرا چنین مساعدت‌هایی که برای فعالان بازار مزایایی خارج از فضای رقابت به ارمغان می‌آورد، به جریان رقابت آزاد لطمه می‌زند.^۴ ولی در شرایط اضطراری، کمتر در

1. UK Competition Authority, **The UK Competition Authority recognizes that merging construction companies might be heavily affected by COVID-19 pandemic, but still requires them to address competition concerns before clearing the merger (Kingspan / Building Solutions)**, 7 Apr 2020; Available at:

<https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-uk-competition-authority-recognizes-that-merging-construction-companies>.

2. Callol, Pedro, **The Spanish Government updates foreign investment screening regime in light of COVID-19 and prohibits or severely limits foreign acquisition of companies active in sectors related to public order, public security or public health**, 17 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-spanish-government-updates-foreign-investment-screening-regime-in-light-of>.

3. **Coronavirus: EU fears a rise in hostile takeovers**, 07/04/2020; Available at: <https://www.dw.com/en/coronavirus-eu-fears-a-rise-in-hostile-takeovers/a-53047538>.

4. López, Juan, *The Concept of State Aid Under EU Law*, UK: Oxford University Press, 2015, p. 208.

خصوص مشروعیت رقابتی این کمک‌ها تردید شده است. در بحران حاضر که بسیاری از کسب‌وکارها متأثر و با خسارت هنگفت و رکود شدید مواجه شده‌اند، نیاز به کمک‌های دولتی کاملاً ملموس است؛ به‌خصوص برای صنایعی نظیر حمل و نقل هوایی و گردشگری که به کلی تعطیل شده‌اند. برای فرونشاندن تبعات سوء این بحران، بانک مرکزی اروپا خواستار حمایت دولت‌های عضو و اعمال تدابیری ویژه شده و در همین رابطه کمیسیون اروپا در خصوص نحوهٔ ارائهٔ کمک‌های دولتی در شرایط بحران کرونا، سندی صادر کرده است.^۱ برای مقابله با آثار مخرب و وسیع کرونا در همهٔ بازارها و با توجه به محدودیت بودجهٔ اتحادیهٔ اروپا، کمیسیون اروپا به دولت‌های عضو اجازه داده است تا از منابع داخلی خود، برای کمک به زیان‌دیدگان استفاده کنند. چنین مساعدتهایی به طرق مختلف و مقتضی نظیر پرداخت دستمزدها، اعطای مهلت برای پرداخت مالیات یا سایر مبالغ مربوط به تأمین اجتماعی، حمایت مالی مستقیم از مصرف‌کنندگان (برای مثال بازپرداخت هزینه‌های بلیط یا مبالغ رزرو هتل لغو شده که بنگاه‌ها توانایی بازپرداخت آن را ندارند) و همچنین حمایت مستقیم مالی از بنگاه‌ها و جبران زیان وارده به آنها صورت می‌پذیرد. این تدابیر مطابق با فراز (ب) بند ۲ و قسمت (ب) بند ۳ ماده ۱۰۷ معاهدهٔ کارکرد اتحادیه اروپاست که چنین کمک‌هایی را در شرایط استثنایی مجاز می‌داند.^۲

در ادامه به مصادیقی از این کمک‌های دولتی اشاره می‌کنیم:

اتحادیه اروپا کمک ۷ میلیارد یورویی دولت فرانسه به ایر فرانس و همچنین تضمین دولتی وام‌های این شرکت را در شرایط بحرانی کرونا خلاف موازین رقابتی قلمداد نکرد.^۳ همچنین تضمین وام گروه رنو توسط دولت فرانسه به میزان ۵ میلیارد یورو نیز به تأیید کمیسیون اتحادیه اروپا رسیده است. در موارد دیگری مساعدت دولت ایتالیا به میزان ۳۰ میلیون یورو به شرکت‌های کوچک و متوسط فعال در حوزهٔ کشاورزی ماهیگیری و دادن فرصت مالیاتی به چهار شرکت از

1. Linklaters firm, op.cit, p. 20.

2. **Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak**; Available at:

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2020_091_I_0001 pp. 3-4. Krohs, Christian et al, op.cit, html.

3. European Commission, **The EU Commission approves French plans to provide €7 billion in urgent liquidity support to Air France due to the COVID-19 outbreak**, 4 May 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-eu-commission-approves-french-plans-to-provide-eur7-billion-in-urgent>.

سوی دولت دانمارک نیز مورد موافقت کمیسیون اروپا قرار گرفته است.^۱ همچنین در دانمارک نیز کمک دولت برای جبران خسارت وارده به برگزارکنندگان مراسم‌های بزرگ که رویدادهای آنها در اثر بحران کرونا لغو شده بود، مغایر با موازین رقابتی قلمداد نشد.^۲ در خارج از اتحادیه اروپا نیز بسته‌های حمایتی ۲.۵ تریلیون دلاری در امریکا و ۱ تریلیون دلاری ژاپن و کمک ۱۷ میلیارد دلاری دولت هنگ‌کنگ، به منظور مساعدت به بنگاه‌های اقتصادی و به‌ویژه حمایت از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط^۳ از لحاظ رقابتی مشروع قلمداد می‌شود.

کمک به نهادهای تحقیق و توسعه از سوی دولت برای تولید دارو یا واکسن نیز با استقبال مضاعف نهادهای رقابتی مواجه می‌شود. کمک ۱۴۰ میلیون یورویی دولت پرتغال به بنگاه‌های تحقیق و توسعه برای یافتن واکسن ویروس کرونا از این موارد محسوب می‌شود.^۴

در حقوق ایران اگرچه اعطای امتیاز یا کمک‌های تبعیض‌آمیز دولتی به بنگاه‌ها در ماده ۵۲ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ منع شده است، چنین تدبیری در حال حاضر به منظور حفظ اشتغال صاحبان واحدهای تولیدی موجه می‌نماید؛ زیرا ضرورت دارد از ورشکستگی واحدهای بزرگ جلوگیری شده و در استمهال بدهی و موقوفات بانکی این واحدها کمک‌های مقتضی از سوی دولت صورت گیرد. صرف قسمتی از مبالغ ۱ میلیارد دلار برداشت شده از صندوق توسعه ملی و اختصاص بخشی از آن به کسب‌وکارهای صدمه‌دیده از کرونا، به لحاظ رقابتی با مانعی مواجه نیست. گرچه به نظر نمی‌رسد در اعطای این کمک‌ها مجوزی از شورای رقابت اخذ شده یا این نهاد در جریان جزئیات امر قرار گرفته باشد.

1. Cary, George et al, **State aid**, 30 April 2020; Available at:

<https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/>

2. Bär-Bouyssière, Bertold & Assahraoui, Moustapha, **Antitrust and Competition: Impact of Coronavirus COVID-19**, 6 April 2020; Available at:

<https://www.dlapiper.com/en/qatar/insights/publications/2020/03/antitrust-and-competition-impact-of-covid-19/>; **European Commission Decision of 12 March 2020, State Aid SA.56685 – DK – Compensation scheme for cancellation of events related to COVID-19**, Available at https://ec.europa.eu/competition/state_aid/cases1/202011/285054_2139535_70_2.pdf.

۳. بی‌نام، تازه‌ترین اقدامات جهانی برای کاستن از تبعات اقتصادی کرونا، خبرگزاری ایسنا، کد خبر: ۹۹۰۱۲۰۱۱۵۶۳ مورخ ۱۳۹۹/۱/۲۱.

4. Cary, George et al, **op.cit**, html.

۵. مداخلات دولت در جریان رقابت در شرایط بحران کرونا

دولت‌ها به منظور مواجهه با شرایط خاص در بحران، ممکن است با دخالت مستقیم در اقتصاد و بازار، مقرراتی وضع کنند یا دستوراتی دهند تا ضمن نظام‌مند شدن بازار و فعالیت بنگاه‌ها، منافع عمومی نیز برآورده شود. از مهم‌ترین موارد این رویکرد، ترتیبات ذیل قابل اشاره است:

- اگرچه قیمت‌گذاری توسط دولت بر خلاف ارزش‌های حقوق رقابت است، تعیین سقف برای قیمت‌ها یا تعیین قیمت مصوب برای اقلام بهداشتی در راستای منافع عمومی توجیه‌پذیر می‌نماید.^۱
- بحران کرونا باعث شده است تا دولت‌ها برای حفظ سلامت اتباع خود دست به اقداماتی بزنند که در شرایط عادی به‌هیچ‌روی قابل پذیرش نبود. برای نمونه توقیف و ضبط کالاها، مغایر با اصل آزادی گردش کالاها و آزادی رقابت است. ولی برخی دولت‌ها برای حفظ نظم عمومی خود که ارتباط تنگاتنگی با تضمین سلامت عمومی دارد، به این اقدامات دست می‌زنند. مثلاً دولت فرانسه میلیون‌ها ماسک و دستکش را که در مسیر این کشور در حال صدور به اسپانیا و ایتالیا بود، توقیف کرد.^۲ در ایران نیز توقیف ماسک‌های فروخته شده توسط دیجی کالا^۳ اگرچه با ارزش‌های حقوق رقابت همخوانی ندارد، در راستای مصالح عمومی تا حدودی توجیه‌پذیر است.
- اصولاً در رقابت آزاد، بنگاه‌ها می‌توانند به هر شخص یا شرکت دیگری محصولات خود را عرضه کنند. اما دولت‌ها برای حفاظت از کادر درمانی یا افراد آسیب‌دیده، ممکن است سیستم سهمیه‌بندی کالاها به‌ویژه محصولات بهداشتی را وضع و در توزیع محصولاتی نظیر ماسک، اولویت تعیین نموده و با پیش‌بینی تقدم عرضه به بیمارستان‌ها و بیماران، فروش به مصرف‌کننده نهایی را منع یا محدود نمایند.
- دخالت در نحوه فعالیت بنگاه‌ها نیز برای غلبه بر پیامدهای منفی کووید-۱۹ امری ضروری است؛ اگرچه چنین مداخلاتی خوشایند حقوق رقابت نمی‌باشد. برای نمونه، ۲۴ ساعته کردن ساعات فعالیت برخی فروشگاه‌های بزرگ زنجیره‌ای و محدود کردن فعالیت رقبای خرده‌فروش آنها، شاید همساز با هنجارهای حقوق رقابت نباشد، ولی در موقعیت

1. Thomas, Christopher et al, *op.cit*, html.

2. **France seizes millions of masks, gloves intended for Spain and Italy**; Available at: <https://www.dailysabah.com/world/europe/france-seizes-millions-of-masks-gloves-intended-for-spain-and-italy>.

۳. بی‌نام، **جزئیات جدید از ماسک‌های احتکار شده در انبار دیجی کالا**، مشرق نیوز، کد خبر ۱۰۴۷۵۳۱، تاریخ انتشار: ۱۱ اسفند ۱۳۹۸.

فعلی واجد کارایی است؛ زیرا این فروشگاه‌ها ظرفیت عرضه اقلام زیادی را دارند و مردم می‌توانند به صورت یکجا همه ملزومات خود را از این فروشگاه‌ها تهیه کنند. به همین ترتیب، محدود کردن فعالیت بنگاه‌هایی که ارائه خدمات آنها در شرایط کرونایی ضروری نیست، به منظور جلوگیری از ازدحام و کاهش تردها در همین راستا قابل قبول به نظر می‌رسد.

- دولت حق دارد در صیانت از منافع و سلامت عمومی برخی بنگاه‌ها را ملزم به تولید پاره‌ای اقلام خاص کند. برای مثال، رئیس جمهور آمریکا به استناد قانون اختیارات جنگی، به بنگاه‌های خودروساز این کشور دستور داده است تا به جای تولید اتومبیل، دستگاه‌های تنفس مصنوعی بسازند تا نیاز بیمارستان‌ها در این زمینه برطرف شود.^۱
- گاهی بر خلاف ایجاد محدودیت در فضای رقابت، دولت باید بستر لازم برای رقابت را بسط دهد و انحصار موجود را بشکند. یک نمونه قابل ذکر به موضوع باندهای فرکانسی ۷۰۰ و ۸۰۰ بازمی‌گردد که در انحصار صداوسیما قرار دارد و عملاً مورد استفاده این سازمان نیست؛ درحالی‌که به منظور ایجاد ظرفیت و افزایش سرعت اینترنت و کمک به توسعه کسب‌وکارهای آنلاین و همچنین امکان ایجاد فعالیت در منزل یا تشویق به باقی ماندن افراد در خانه، استفاده از این فرکانس‌ها ضروری است. هرچند تاکنون صداوسیما همکاری لازم را در این زمینه انجام نداده، دولت بر رفع این انحصار در شرایط کرونایی پافشاری کرده است.^۲ نمونه دیگر لزوم بسط فضای رقابت، مقوله انحصار شرکت توسکا در تبلیغات تلویزیونی است. در حال حاضر لازم است تا کسب‌وکارهای آنلاین فعالیت خود را توسعه دهند و برای این کار نیاز به تبلیغات در رسانه بزرگی نظیر صداوسیما دارند. اما شکستن این انحصار با اظهارات رئیس صداوسیما مواجه شده است که پخش علی‌الرأس تبلیغات برای بنگاه‌های مزبور را معایر با قرارداد انحصاری تبلیغاتی توسکا و تعهدات این سازمان می‌داند. در مقابل، دولت به‌درستی معتقد است با تصویب مصوبه قانونی در شرایط بحرانی حاضر و الزام صداوسیما برای تبلیغ کسب‌وکارهای برخط، این

1. **Trump Orders General Motors to Make Ventilators**; Available at: <https://www.wsj.com/articles/trump-lashes-out-at-general-motors-over-ventilators-11585327749>.

۲. بی‌نام، **ماجرای باندهای فرکانسی ۷۰۰ و ۸۰۰ مگاهرتز چیست؟**، فرارو، کد خبر: ۴۳۵۵۸۰، تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۱/۱۷.

مانع برطرف می‌شود^۱ و بنگاه‌ها می‌توانند بر بخشی از مشکلات خود در وضعیت بگرنج کنونی غلبه کنند و در گردونه رقابت باقی بمانند و عموم جامعه را نیز منتفع سازند.

۱. پارساپور، آرش، صدا و سیما: تبلیغ رایگان کسب‌وکارهای اینترنتی باعث سو شدن ما توسط توسکا می‌شود، تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۱/۹

<https://digiato.com/article/2020/03/28/>

نتیجه‌گیری

بحران کرونا بر شرایط رقابت در بازارهای مختلف تأثیر شگرفی بر جای گذاشته و یافتن راهکارهایی به منظور غلبه بر مشکلات ناشی از این بیماری همه‌گیر، حقوق رقابت را نیز به تکاپو انداخته است. نباید از خاطر دور داشت که حقوق رقابت در هر حال و در هر موقعیتی چتر نظارتی خود را نمی‌بندد. اما در شرایط اضطراری کنونی، لازم است تا حقوق رقابت گاه مسیر انعطاف را در پیش گیرد و گاه سختگیری‌هایی را اعمال کند که در شرایط معمول اقتضایی نداشت. در همین راستا، همکاری رقبا در تهیه تجهیزات و اقلام ضروری و همسو شدن در این راستا برای نیل به هدف بالاتر و مهم‌تر تضمین سلامت عموم جامعه و تأمین مایحتاج روزمره زندگی قابل توجیه است و حقوق رقابت با در نظر گرفتن معافیت‌ها و کاستن از شدت و حدت اجرای مقررات - چه به لحاظ ماهوی و چه تشریفات قانونی - باید این مهم را جامعه عمل پوشاند.

وجود شرایط بحرانی کرونا مجوزی برای تطهیر اعمالی که در شمار اقدامات نامشروع ذاتی قرار دارند، از جمله مبادله اطلاعات حساس بین رقبا یا شکل دادن کارتل‌های مضر نمی‌باشد. اگرچه توجیهات مرتبط با تحقق کارایی در شرایط متلاطم بازار، برخی توافقات میان رقبا را از نظر رقابتی قابل قبول می‌سازد، این توافقات و همکاری‌ها باید واجد کارایی چشمگیر و در چارچوبی مشخص بوده، ضرورت توسل به آنها به منظور نیل به هدف مهمی چون تضمین سلامت عمومی آشکار باشد. در این میان، تفکیک میان اعمال پرمخاطره رقابتی و اقدامات کم‌خطرتر، با عنایت به مقتضیات شرایط خاص حاضر تا حدودی می‌تواند راهگشا باشد.

در موقعیت ویژه کنونی قیمت‌گذاری گراف برای برخی اقلام به‌خصوص محصولات بهداشتی، حساسیت‌های رقابتی زیادی ایجاد می‌کند و حقوق رقابت باید نظارت خود را در این عرصه تشدید کند تا مانع از سوءاستفاده فعالان بازار شود. همچنین مقابله با اظهارات فریبکارانه در خصوص روش‌ها یا داروهای پیشگیرانه یا درمان‌کننده بیماری کرونا که بر رقابت در بازار تأثیر نامطلوبی می‌گذارد، مستلزم دخالت حقوق رقابت است. به علاوه برخی از اعمال نظیر عدم عرضه گسترده و احتکار داروها و اقلام مورد نیاز مردم و با هم فروشی که به جریان رقابت در شرایط بحران لطمه مضاعف می‌زند، حساسیت مراجع رقابتی را برانگیخته است.

ادغام میان بنگاه‌های سلامت‌محور دانش‌بنیان و فعال در عرصه تحقیق و توسعه که منجر به دستیابی سریع‌تر به دارو یا واکسن کرونا شود، با نرمش بیشتری از سوی حقوق رقابت مواجه می‌گردد؛ اگرچه ممکن است از زوایای دیگری چنین ادغام‌هایی محدودکننده رقابت ارزیابی شوند. افزون بر این، ادغام میان بنگاه‌هایی که دچار شرایط اقتصادی نابسامان ناشی از بحران کرونا شده‌اند، نیز با احتمال بیشتری تأیید حقوق رقابت را به دست می‌آورد. موضوع شایان ذکر دیگر این است که وضعیت خاص فعلی، نباید دستاویزی برای بنگاه‌های فرصت‌طلب باشد تا در یک فضای مغشوش رقابتی، دیگر بنگاه‌ها را که در موقعیت نامناسب مالی هستند، تصاحب کنند و دولت‌ها و مسئولان رقابتی باید مانع از وقوع چنین رویدادهایی شوند که جریان رقابت در آینده را مختل خواهد کرد.

ترسیم یک چارچوب متعادل قانونی برای اعطای کمک‌های دولتی به بنگاه‌هایی که متأثر از بحران کرونا شده‌اند، ضرورتی انکارناپذیر است، اما در این مسیر نباید زیاده‌روی کرد یا روی به کمک‌های تبعیض‌آلودی آورد که تعادل رقابتی بازار را بر هم می‌زند.

شرایط خاص ناشی از بیماری کووید-۱۹ دخالت مستقیم دولت در برخی ابعاد رقابتی را موجه ساخته است. قیمت‌گذاری مستقیم توسط دولت برای اقلام بهداشتی یا وضع سیستم سهمیه‌بندی برای محصولات مذکور و دخالت در نحوه فعالیت بنگاه‌ها و الزام بعضی فعالان به برآوردن نیازهای عمومی و همچنین شکستن انحصار در بعضی زمینه‌ها، اگرچه گاه با هنجارهای رقابتی کاملاً همساز نیست، برای تأمین مصالح عمومی ضرورت دارد.

به طور کلی بحران کرونا نشان داد که حقوق رقابت خود را برای مقابله با همه ابعاد این وضعیت اضطراری مهیا نکرده و با چالش‌های بسیار جدی مواجه است و آشکار شده است که گاه برقراری تعادل میان منافع عمومی نهفته در تأمین سلامت مردم و آرامش روانی جامعه با حفظ رقابت در فعالیت اقتصادی تا چه میزان دشوار بوده است و قواعد تعیین‌کننده جامعی در این باره به‌ویژه در حقوق ایران مشاهده نمی‌شود.

شایان ذکر است که در دوران پساکرونا نیز حقوق رقابت باید به تدریج آماده بازگشت به قواعد معمول خود شود و یک دوره تنفس کوتاه‌مدت باید در نظر گرفته شود تا بازار به شرایط عادی بازگردد. به علاوه اگر بنگاهی به دارو یا واکسنی برای بیماری کرونا دست‌یافت، می‌توان از ظرفیت حقوق رقابت و لیسانس اجباری برای بهره‌برداری از چنین دستاوردهایی با توجیه حفظ سلامت عمومی بهره جست.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. غفاری فارسانی، بهنام، *حقوق رقابت و ضمانت اجرای مدنی آن*، تهران: میزان، چاپ اول، ۱۳۹۳.

رساله

۲. حقیقت جو، مهدی، «توسعه خارجی شرکت‌های تجاری در چارچوب قواعد کنترلی حقوق رقابت (مطالعه تطبیقی در حقوق ایالات متحده آمریکا، انگلستان و ایران)»، رساله دکتری رشته حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

منبع الکترونیک

۳. بی‌نام، تازه‌ترین اقدامات جهانی برای کاستن از تبعات اقتصادی کرونا، خبرگزاری ایسنا، کد خبر: ۹۹۰۱۲۰۱۱۵۶۳ مورخ ۱۳۹۹/۱/۲۱.
۴. بی‌نام، جزئیات جدید از ماسک‌های احتکار شده در انبار دیجی کالا، مشرق نیوز، کد خبر ۱۰۴۷۵۳۱، تاریخ انتشار: ۱۱ اسفند ۱۳۹۸.
۵. بی‌نام، ماجرای باندهای فرکانسی ۷۰۰ و ۸۰۰ مگاهرتز چیست؟، فرارو، کد خبر: ۴۳۵۵۸۰ تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۱/۱۷.
۶. پارسا پور، آرش، صدا و سیما: تبلیغ رایگان کسب‌وکارهای اینترنتی باعث سو شدن ما توسط توسکا می‌شود، تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۱/۹.

7. <https://digiato.com/article/2020/03/28>

ب) منابع انگلیسی

Books

8. American Bar Association, *Competition Laws Outside the United States*, USA: American Bar Association, 2005.

9. Bagley, Constance, *Managers and the Legal Environment*, USA: Cengage Learning, 2015.
10. Balasubramanyam, V & Togan, S, *Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition: Towards Membership of the EU*, Germany: Springer, 2016
11. Jones, Alison & Sufrin, Brenda, *EU Competition Law: Text, Cases, and Materials*, UK: Oxford University Press, 2011.
12. Katsoulacos, Yannis & Jenny, Frederick, *Excessive Pricing and Competition Law Enforcement*, Switzerland: Springer, 2018.
13. Khan, M, (2013), *Financial Services*, India: Tata McGraw-Hill Education, 2013.
14. Kokkoris, Ioannis & Lianos, Ioannis, *The Reform of EC Competition Law: New Challenges*, Netherlands: Kluwer Law International, 2014.
15. López, Juan, *The Concept of State Aid Under EU Law*, UK: Oxford University Press, 2015.
16. Lorenz, Moritz, *An Introduction to EU Competition Law*, UK: Cambridge University Press, 2013.
17. Markovits, Richard, *Economics and the Interpretation and Application of U.S. and E.U. Antitrust Law, Vol. 1.*, Germany: Springer Science & Business Media, 2014.
18. Zimmer, Daniel, *The Goals of Competition Law*, Germany: Edward Elgar Publishing, 2012.

Internet Sources

19. Autorité de la concurrence, **COVID-19: l’Autorité éclaire une association professionnelle sur ses possibilités d’action concernant les loyers de ses adhérents** Publié le 22 avril 2020; Available at:
<https://www.autoritedelaconcurrence.fr/fr/article/covid-19-lautorite-eclaire-une-association-professionnelle-sur-ses-possibilites-daction>.
20. Bär-Bouyssière, Bertold & Assahraoui, Moustapha, **Antitrust and Competition: Impact of Coroanavirus COVID-19**, 6 April 2020; Available at:
<https://www.dlapiper.com/en/qatar/insights/publications/2020/03/antitrust-and-competition-impact-of-covid-19/>.
21. British Competition Authority - CMA , **The UK Competition Authority clears merger between 2 online food delivery undertakings ahead of the**

- statutory deadline for decision despite COVID-19 pandemic (Just Eat / Takeaway.com)**, 23 april 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/the-uk-competition-authority-clears-merger-between-2-online-food-delivery>.
22. Callol, Pedro, **The Spanish Government updates foreign investment screening regime in light of COVID-19 and prohibits or severely limits foreign acquisition of companies active in sectors related to public order, public security or public health**, 17 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-spanish-government-updates-foreign-investment-screening-regime-in-light-of>.
23. Cary, George et al, **State aid**, 30 April 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/>
24. **Coronavirus: EU fears a rise in hostile takeovers**, 07/04/2020; Available at: <https://www.dw.com/en/coronavirus-eu-fears-a-rise-in-hostile-takeovers/a-53047538>.
25. Davis, Alan, **Coronavirus: UK relaxes competition laws for food retailers**, 20 Mar 2020; Available at: <https://www.pinsentmasons.com/out-law/news/coronavirus-uk-competition-laws-food-retailers>; Krohs, Christian et al, **op.cit**, html.
26. ECN, **Joint statement by the European Competition Network (ECN) on application of competition law during the Corona crisis**, 2020; Available at: https://ec.europa.eu/competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf.
27. **European Commission Decision of 12 March 2020, State Aid SA.56685 – DK – Compensation scheme for cancellation of events related to COVID-19**, Available at: https://ec.europa.eu/competition/state_aid/cases1/202011/285054_2139535_70_2.pdf.
28. European Commission, **The EU Commission approves French plans to provide €7 billion in urgent liquidity support to Air France due to the COVID-19 outbreak**, 4 May 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-eu-commission-approves-french-plans-to-provide-eur7-billion-in-urgent>.

29. **Exploitative abuse: price gouging & COVID-19: The cases pursued by EU and national competition authorities**, 30 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/exploitative-abuses-price-gouging-covid-19-the-cases-pursued-by-eu-and-national-ens>.
30. **France seizes millions of masks, gloves intended for Spain and Italy**; Available at: <https://www.dailysabah.com/world/europe/france-seizes-millions-of-masks-gloves-intended-for-spain-and-italy>.
31. **Guidance Merger assessments during the Coronavirus (COVID-19) pandemic**, 22 April 2020; Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/merger-assessments-during-the-coronavirus-covid-19-pandemic/merger-assessments-during-the-coronavirus-covid-19-pandemic>.
32. Gürkaynak, Gönenç et al, **The Turkish Competition Authority makes a statement as to the developments in the prices in the food market during the COVID-19 outbreak**, 23 mars 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-turkish-competition-authority-announces-zero-tolerance-policy-against>.
33. Italian Competition Authority, **The Italian Competition Authority investigates online sales platforms for excessive pricing of hand sanitizers and respiratory protection masks in the face of COVID-19 outbreak in the country**, 27 Feb 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-italian-competition-authority-investigates-online-sales-platforms-for>.
34. Italian Competition Authority, **The Italian Competition Authority launches an investigation and opens sub-proceedings for potentially ordering interim measures against two companies providing products for the prevention of contagion COVID-19 to consumers resident in Europe (ContextLogic / Wish)** 31 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-italian-competition-authority-launches-an-investigation-and-opens-sub>.
35. Krohs, Christian et al, **Collaboration among competitors & COVID-19: The impact on EU and national case laws**, 9 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law->

- covid-19-en/collaboration-among-competitors-covid-19-the-impact-on-eu-and-national-case-en.
36. Linklaters firm, **A UK guide to significant commercial and legal issues**, 2020; Available at: <https://www.linklaters.com/en/insights/publications/2020/march/covid-19-a-uk-guide-to-significant-commercial-and-legal-issues>.
 37. Lithuanian Competition Authority, **Konkurencijos Taryba Launches Investigation into Suspected Anti-Competitive Agreement among Lithuanian Basketball League and Basketball Clubs**, Press release, 14 April 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/en/bulletin/news-issues/preview/the-lithuanian-competition-authority-opens-investigation-into-suspected>.
 38. Netherlands Competition Authority, **The Dutch Competition Authority reminds businesses to maintain compliance during the COVID-19 outbreak, including dominant companies avoiding excessive prices and all companies avoiding price fixing**, 18 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-dutch-competition-authority-reminds-businesses-to-maintain-compliance>.
 39. Norton Rose Fulbright Firm , **COVID-19: Implications from an antitrust and competition law perspective**, 2020; Available at: <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/bb6f3c5e/covid-19-implications-from-an-antitrust-and-competition-law-perspective>.
 40. Puente, Andres, **The Ecuadorian Competition Authority publishes new merger review procedure due to COVID-19 crisis** ,20 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-ecuadorian-competition-authority-publishes-new-merger-review-procedure-due>.
 41. Radlova, Nevena & Tanova, Anna, **Application of Bulgarian competition law during the coronavirus crisis**, 26.03.2020; Available at: <https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2020/03/application-of-bulgarian-competition-law-during-the-coronavirus-crisis>.
 42. Schade, Vincent, *Successful Management of Mergers & Acquisitions: Development of a Synergy Tracking Tool for the Post Merger Integration*, Germany: Anchor Academic Publishing, 2014.
 43. Sokol, Daniel, & Fishkin, James, Daniel, **Antitrust Merger Efficiencies in the Shadow of the Law Daniel**, Vanderbilt Law Review En Banc, Vol. 64, 2011.

44. **Specialisation agreement**, 2017; Available at: <http://www.concurrences.com/en/droit-de-la-concurrence/glossary-of-competition-terms/Specialisation-agreement>.
45. **Statement from FTC Chairman Joe Simons Regarding Consumer Protection**, March 26, 2020; Available at: https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/1569773/final_chairman_covid_statement_3262020.pdf.
46. **Statement from the Commissioner of Competition regarding enforcement during the COVID-19 coronavirus situation**, March 20, 2020; Available at: <https://www.canada.ca/en/competition-bureau/news/2020/03/statement-from-the-commissioner-of-competition-regarding-enforcement-during-the-covid-19-coronavirus-situation.html>.
47. Taylor, Ashly et al, **The US State Attorneys General from 33 States and Territories, led by Pennsylvania, Connecticut, New Mexico, and Vermont urge online marketplaces to more rigorously monitor price gouging practices by online sellers using their services (Amazon / Facebook / Ebay / Walmart / Craigslist)**, 25 mars 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-us-state-attorneys-general-from-33-states-led-by-pennsylvania-ag-shapiro>.
48. **Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak**; Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2020_091_I_0001.
49. Thomas, Christopher et al , **COVID-19 and Competition Law – Companies Must Not Quarantine Competition Law Compliance** - April 2, 2020; Available at: <https://www.competitionpolicyinternational.com/covid-19-and-competition-law-companies-must-not-quarantine-competition-law-compliance/>
50. **Trump Orders General Motors to Make Ventilators**; Available at: <https://www.wsj.com/articles/trump-lashes-out-at-general-motors-over-ventilators-11585327749>
51. UK Competition Authority, **The UK Competition Authority blocks merger between online airline booking providers despite their sector being significantly impacted by the COVID-19 outbreak (Sabre / Farelogix)**, 9 Apr 2020; Available at:

<https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-uk-competition-authority-blocks-merger-between-online-airline-booking>.

52. UK Competition Authority, **The UK Competition Authority recognizes that merging construction companies might be heavily affected by COVID-19 pandemic, but still requires them to address competition concerns before clearing the merger (Kingspan / Building Solutions)**, 7 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-uk-competition-authority-recognizes-that-merging-construction-companies>.
53. UK Competition Authority, **The UK Competition Authority states that a private hospital merger will be cleared if it can address local competition concerns, and recognizes the difficulty faced by merging parties due to the COVID-19 pandemic (Circle Health / BMI Healthcare)**, 8 Apr 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-uk-competition-authority-states-that-a-private-hospital-merger-will-be>.
54. Usova, Anastasia, **The Ukrainian Competition Authority issues recommendations to pharmacies and retailers against excessive prices for masks, examines price hikes for airline tickets, and monitors prices for disinfectants and consumption basket products**, 13 Mar 2020; Available at: <https://www.concurrences.com/fr/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19/the-ukrainian-competition-authority-issues-recommendations-to-pharmacies-and>.
55. Veel, Paul, **Canada: Competition Law In The Time Of Coronavirus**, 30 March 2020; Available at: <https://www.mondaq.com/canada/AntitrustCompetition-Law/908988/Competition-Law-In-The-Time-Of-Coronavirus>.

